PURITANISMUL AMESIAN ȘI CARTEZIANISMUL FRANEQUERAN ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL TRANSILVĂNEAN DIN SECOLUL AL XVII-LEA. PRINCIPIUL IDEII DIVINE (*IDEA INNATA*) ÎN DISPUTA ACADEMICĂ A LUI JÓZSEF FELFALUSI ȘI *TECHNOMETRIA* LUI GUILIELMUS AMESIUS. STUDIU DE CAZ

Örs DÓCZY
Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" Cluj-Napoca

Amesius's Puritanism and Frankish Carthesianism in Transylvanian Education in the 17th Century. The Principle of the Divine Idea (*Idea Innata*) in the Academic Dispute of József Felfalusi and the *Technometry* of Guilielmus Amesius. Case Study

ABSTRACT

This paper debates the principle of the divine idea (*idea innata*) by means of a parallel analysis of József Felfalusi's work of dispute written under the guidance of Hermann Alexander Röell, entitled *Disputatio philosophica de innata Dei idea…* (Franequerae, 1689) and Guilielmus Amesius's Puritan schoolbook called *Technometria.*

The study of Guilielmus Amesius's Puritan work *Technometria* has been an outstanding concern of the philological, historical and cultural research of the Helvetic education in Transylvania in the 17th century. The primary interest was the philosophical and literary analysis of the reception of Cartesian literature within Transylvanian education, through the dissertations of Transylvanian students at Dutch universities. The two concepts go beyond their own self-determined confessional thinking, beyond the glorification of their own transcendental beliefs limited by their own confession. The two *programmes of spirituality and education* did not aim at the ongoing restoration of divine conception (*imago Dei*) of Herborn millenarianism, with the tendency to re-instate humanity, the community of mankind to its happy state of creation before Adam's fall by outlining a universal, circular system of education, converted to permanent Protestant religious reform. They analyse the constant problem of divine knowledge: the essence of the Puritan, Amesian, and Cartesian ideals by showing how the religious individual can find *self-control without passion, a balanced order in his life*. On the one hand, through contemplative exercises, on the other hand through repeated reading of the biblical books, the mastery of biblical and classical languages helps him understand the biblical texts in depth, in other words, a spiritual and active didactic activity of the *Puritan, respectively Cartesian individual*. The two modes of spiritual reflection do not contradict each other, they complement each other in the life of the Helvetic Christian, which *does not flow but is accomplished*.

The crisis of individuality inherited from the Middle Ages was first of all a *crisis of self - determination, of self - understanding*. In that period, *Cartesianism* had a special place in this struggle for the individual. Cartesian individualism is not interpreted in the forms offered by "the authoritarian precepts of the time, but seeks to secure itself as an active, effective subject, thinking and acting according to its own will". The Cartesian individual allowed himself to be guided solely by his thinking and faith when his experience and abilities were confirmed by the biblical precepts.

Cuvinte-cheie: criza individualității, criză a autodeterminării, individul puritan, cunoaștere cartezianǎ, *idea innata*
Key words: crisis of individuality, crisis of self-determination, Puritan individual, Cartesian knowledge, *idea innata*

Criza individualității moștenită din Evul Mediu era, în primul rând, *o criză a autodeterminării*, a *înțelegerii de sine*. Această criză a individului era dezbătută și în curentele religioase și filozofice ale secolului al XVII-lea. În confruntarea pentru individ un loc aparte ocupă în această epocă *puritanismul* și *cartezianismul*.

Prin academizarea tinerilor transilvăneni din secolul al XVII-lea în țările germano- și olandofone și formarea unei imagini a Europei în comportamentul lor academic, se nasc bazele mentale ale posibilității formării multilaterale a pastorilor și intelectualității laice transilvănene de origine țărănească[1]. Tematizarea eclectică a culturii și cunoașterii multiculturale – în special în cazul planurilor de pedagogie ale lui János Apáczai Csere la Cluj – are tendința de a debloca problemele autodeterminării spirituale și intelectuale în Transilvania, iar tematizarea reformei învățământului urmărește necesitatea însușirii disciplinelor care asigură cunoaștere sigură pentru *individ*.

Din punctul de vedere al ideologilor neerlandezi, mai mulți transilvăneni formați în acest mediu aprobă preceptul de bază de sorginte pauliană a sistemului educațional neederlandez, prin faptul că *orice trebuie să fie cercetat, și ceea ce este de folos trebuie păstrat*[2], respectiv *ideea baconiană*, conform căreia, *din moment ce natura este darul Domnului, aceasta poate fi cunoscută*.

Posibilitatea cunoașterii ideii divine. Conștientizarea cunoașterii ideilor imprimate

În opera de dispută academică a respondentului Felfalusi József, *De innata Dei idea*, scrisă și susținută sub îndrumarea profesorului Hermann Alexander Röell, la Franeker, în 1688, respondentul pornește, după aprecierea filozofiei ca știință primordială din principiul platonian, de la următoarea idee: fiecare om se naște cu posibilitatea cunoașterii ideii divine. Prin cunoașterea acestei idei ne putem cunoaște pe noi înșine.

Ce este *idea* în concepția lui Felfalusi József?

Felfalusi deduce conceptul de *idea* din natura conștiinței: suntem născuți cu conștiință, cu semințe bune și rele ale proprietăților noastre, ca să putem distinge în conștiința noastră între răul și binele biblic. Din momentul zămislirii

[1] Keszeg 2008, p. 47. Menționez că introducerea acestei lucrări este preluată cu modificări esențiale din rezumatul tezei de doctorat a subsemnatului. Teza de doctorat cu titlul *Rolul literaturii în sistemul educațional reformat transilvănean din secolul al 17-lea* a fost susținută la Facultatea de Filologie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, la data de 21 septembrie 2015, manuscris, Dóczy 2015, vezi rezumatul textului la următoarea adresă web: Dana MOLDOVAN_doczy_rezumat_romana_2015-09-16_14_22_44.pdf (accesat la 21.12.2022)

[2] „Ci cercetați toate lucrurile și păstrați ce este mai bun!” Ep. I. Paul către Tes., 5,21 (1 Tesaloniceni, 5 – Resurse Creștine (resursecrestine.ro), accesat la 21.12.2022; McKnight, Triche 2011, p. 41.

noastre am primit darul divin, conform căruia corpul nostru, oricât de mic este, are extindere și poate gândi. Sunt daruri cu care numai noi, oamenii, suntem înzestrați. Conștiința omenească este un dar divin, creat, natural (*naturalis*), pentru că aceasta este substanța gânditoare (*res cogitans*), și gândirea (*cogitatio*) în sine nu este posibilă fără conștiință. Astfel, conștiința este activitatea interioară a substanței gânditoare, care explorează, care cunoaște ceva din exterior. Din moment ce gândirea se extinde în conștiință, obiectul gânditor (*res cogitans*) constituie o substanță gânditoare, senzitivă, activă și receptivă. Ideea divină nu s-a format treptat, ci dintr-odată. Mintea noastră omenească, prin activitatea sa contemplativă, trebuie să recunoască treptat toate realitățile sale, prin catalogarea, tipologizarea atribuțiilor sale divine. Orice există în natura creată este unic, nu putem forma o altă unitate, pentru că unitatea este dată de la creație: toate imprimatele ideii divine formează aceeași unitate. Aceste imprimate le putem găsi în fiecare ființă creată. În mintea noastră fiecare aspect de creație apare în perfecțiunea sa, în măsura în care obiectul gânditor al minții (*res cogitans mentis*) le percepe și definește[3]. Existența gânditoare este activitatea înțelegerii minții umane. *Idea*, în percepția lui Felfalusi, în consecvență, nu este imaginea tipărită sau dăltuită a unui lucru, ci cunoștința despre un lucru, în care apare acel „lucru". Această cunoștință este *idea*, pe care am primit-o în dar de la Dumnezeu, altfel spus, ne-am născut cu ea (*idea innata*). (Astfel *idea* unui ou nu trebuie să fie asemănătoare unui ou, este destul ca în conștiința mea să existe cunoștința unui ou). Fiecare percepție, fiecare observație a lumii create ajung natural în conștiința noastră, pentru că nimic nu poate ajunge între gândurile noastre fără conștiință.

Reprezentările individuale ale intelectului uman pot fi distinse în activitatea de percepție, de gândire a fiecărui individ. Intelectul nostru uman (*mens*) organizează sistematic aceste reprezentări individuale după norme care sunt imprimatele ideii divine. Ideile sunt imagini (*rerum in mente imagines*) care reprezintă arhetipul, stimulează și canonizează gândirea umană după normele arhetipului. Astfel, dacă mintea omenească se concentrează numai asupra conceptelor corporale și evită folosirea ideii divine născute cu noi, urmează să nu poată observa și cunoaște, clar și distinct, obiectele examinate și să nu poată recunoaște lucruri noi, create după imprimatele acestor prime lucruri.

Ce este *idea* în concepția lui Guilielmus Amesius?

În opera *Technometria* a lui Guilielmus Amesius, conceptul de *ars* denotă *idea*, care este definită de Regulile Universale ale *eupraxiei*[4]. *Eupraxia* se află în activitatea creatoare a Domnului, este activitatea sa de diferențiere, activitatea sa

[3] Röell, Felfalusi 1689, capita XXXIX-XL.
[4] Amesius [s. l. et a.], tema 5.

cea simplă, cea creatoare. Dat fiind că *eupraxia* este divină, regulile universale, regulile adevărate constituie obiectul ideilor, genurilor comune ale artelor amesiene[5]. Datoria individului creștin este cunoașterea creației și a statutului său de *ființă creată* după legile, regulile și preceptele divine. Opera *Technometria* a lui Amesius este un „manual catechetic" pentru individul care dorește sau are menirea de a cunoaște imprimatele (*ectypa*) create după arhetipurile divine, de a regăsi parțial ceva din cunoștințele și formele de cunoaștere precedente păcătuirii lui Adam. În pedagogia amesiană *idea* denotă măsura (*modus*) metodologiei de a cunoaște ceva din cunoștința divină a lui Adam înainte de păcătuire. Observația părților artelor amesiene denotă tendința, dorința individului puritan de a-și însuși ceva din înțelepciunea divină.

Cartezianism franequerian

În opera lui Felfalusi următorul pas îl constituie reflexiile asupra intenționalității activității mentale a omului. Respondentul pornește de la axioma filozofică conform căreia intenționalitatea este proprietatea *sine qua non* a fiecărei activități omenești, adică orientarea obligatorie către obiect a tuturor activităților (*actus*) umane. Acest reper al intenționalității poate fi regăsit în operele filozofice ale lui Antoine Arnauld și nu în cele ale lui Nicolas Malebranche. Pe de altă parte, cunoșterea propriei naturi a spiritului este o componentă de bază a cartezianismului moștenit de la filozofia augustiniană. Aceste componente sunt preluate de către discipolii lui Röell la Franequer. Astfel, orice idee (*idea*) se referă la un obiect (*obiectum*), iar fiecare idee poate fi bine înțeleasă (*intelligibilis*) pentru că își arată propria entitate, obiectul și subiectul care observă obiectul ei.

Felfalusi își ordonează lectura după preceptele cartesiene. Astfel ideile (*idea*) au origine divină. Domnul a imprimat, a dăltuit în mintea noastră ideile Sale, dar firea omenească refuză de cele mai multe ori conștientizarea cunoașterii acestor idei, și nu le simțim născute odată cu noi înșine, naturale, create (de explemplu ideea binelui, a veridicului, a echității)[6]. Aceste idei pot fi recunoscute prin diferite activități ale minții (*mens*) omenești: mintea noastră nu este deci o foaie albă, nescrisă, neimprimată, pentru că Domnul a inserat mai multe idei în mintea omenească[7].

Regulile cunoașterii

Astfel, atât în disputa academică a lui Felfalusi, cât și în opera amesiană, *idea*, adică obiectul cunoașterii de sine, respectiv măsura, regula cunoașterii, este

[5] *Ibidem*, tema 7.
[6] Röell, Felfalusi 1689, capita XIV-XV.
[7] *Ibidem*, caput XVI.

inserată în mintea noastră începând cu conceperea noastră biologică. În opera lui Amesius, după exemplul ideilor imprimate (*ectypa*) prin activitatea noastră creatoare, recunoaștem și producem lucruri și cunoștințe noi. Creația continuă să efectueze după exemplul arhetipului divin, atât în disputația din Franequer, cât și la cea amesiană, fiindcă menirea minții omenești este să recunoască prin inteligență (*intelligentia*) ceva din cunoștințele inserate, imprimate (*ectypa*) înainte de păcătuirea adamică și să producă lucruri noi, asămănătoare celor cunoscute. Observația și producerea în instanță sunt activități contemplative și active, atât în opera amesiană, cât și la Felfalusi.

Domnul a creat mintea omenească pentru ca aceasta, cu forța posibilității divinizate (*vi facultatis Divinitus*), să primească imaginea divină (*imago divina*), producând astfel mai multe lucruri noi asemănătoare imaginii divine.

Mintea omenească a fost creată în așa fel încât, prin natura sa unică, să-și imagineze Unul Perfect (*Ens Perfectum*), indiferent de celelalte concepții de gândire. Fiecare dintre noi a primit darul divin, adică posibilitatea cunoașterii ideii Domnului, că ideea *Ens Perfectissimi* nu poate fi limitată de cineva sau de ceva. *Idea* Domnului este inserată și în mintea celor care neagă existența lui Dumnezeu. Creatorul ne-a format natura noastră (*natura nostra*), ca mintea noastră să le racordeze pe cele asemănătoare, iar pe cele care diferă să le lase separate. Observarea și cunoașterea ideilor sunt ajutate de către premisele sigure și adevărate (*certa et vera praemissa*), al căror autor este însuși Domnul. O astfel de premisă este că Domnul este cel mai bun, este cel la care trebuie să acomodăm toate activitățile noastre mentale: gândirea, percepția, vorbirea. Acestea sunt obligațiile gândirii (*cogitatio*).

Oamenii sunt robii propriilor corpuri, astfel natura minții lor interpretează greșit: nu înțeleg ce este perfect, ce este bine, cu toate că în mintea lor este imprimată ideea Celui Perfect. Sau, cu toate că oamenii nu-și recunosc calitățile optime ale ideilor imprimate și nu folosesc lucrurile primite pentru menirea lor, iar timpul primit ca dar divin îl folosesc pentru lucruri somptuoase sau delectări infame, totuși faptele lor sunt considerate opuse normelor (*norma*) divine ale conștiinței.

După păcatul adamic

Obligația respondentului este de a ilumina oamenii asupra concepțiilor greșite și de a-i avertiza în privința prezenței ideii Existenței Perfecte. Un exemplu bun ne arată personalitatea Sfântului Pavel, care, după convertirea sa, îl recunoaște pe Dumnezeu ca fiind creatorul tututor obiectelor și îi invită pe oameni să observe ideea divină născută în propriile spirite[8], pentru că fiecare om

[8] „El a făcut ca toţi oamenii, ieşiţi dintr-unul singur, să locuiască pe toată faţa pământului; le-a aşezat anumite vremuri şi a pus anumite hotare* locuinţei lor, ca ei să-L caute pe Dumnezeu şi să

o poate recunoaște în ființa sa, nu trebuie să iasă în afara porții minții sale ca să o recunoască. Felfalusi așteaptă de la fiecare om să se afunde în sufletul său, ca să poate să se întâlnească cu El. După păcatul adamic, puterea de percepție a minții umane nu este liberă, a devenit îngrădită. Astfel, nu se poate prezice dacă am putea observa și recunoaște în totalitate ideea Infinitului divin inserată în noi. Ca mintea omului să perceapă într-o măsură ideea Infinitului, individul trebuie să pornească de la premisa că ideea Infinitului este completă, este perfectă în plenitudinea sa și nu este îngrădită de nimic. Infinitatea divină nu există în mintea noastră și aceasta nu poate fi percepută de om.

Imaginea perfectă a Infinitului

Infinitul există numai la Dumnezeu[9]. În mintea noastră sunt linii mai puțin vizibile despre infinitatea Sa, după care concepem Existența Lui. Nu putem deci să zicem că Existența Infinită este identică cu Perfecțiunea, numai în măsura în care o putem ilustra ca perfecțiune. Situația acceptată de către autor este că *perfecțiunea divină există pentru ea însăși*. Imaginea perfectă a Infinitului nu poate să fie văzută de mintea omenească decât în obiectul său, care este tot infinit. Acest obiect constituie cunoașterea subiectivă a existenței obiective a Tatălui: Isus Hristos. Prin El putem cunoaște Entitatea Perfectă, care este imaginea substanței Tatălui[10].

După Amesius imaginea divină a devenit nebuloasă în viziunea omenească după păcatul adamic, astfel că, în locul imprimatelor divine (*extypa*), ne-a dat Biblia (*sapienter nobis consuluit, în deficiente ea in parte rerum typo Scripturas substituit*[11]). Citirea cărților biblice ne arată vestirea principiilor binelui (*bonitas*), al onestății (*honestas*) și al pietății (*pietas*), ca, în urma vieții noastre corecte, să ne asigurăm accederea în Raiul ceresc.

În urma vestirii dumnezeiești, Sfânta Scriptură apare sub ochii omului și poate fi interpretată după regulile logicii. Mintea omenească culege, simte (*sensus*) și observă (*observatio*) informațiile exterioare pe care le notează și le confruntă cu experiențele (*experimenta*) observate anterior. După descrierea acestora urmează confruntarea experiențelor și deducerea (*inductio*), care se repetă de mai multe ori în mintea omenească, si această activitate mentală este

se silească să-L găsească bâjbâind, măcar că nu este departe de fiecare din noi. Căci în El avem viaţa, mişcarea şi fiinţa, după cum au zis şi unii din poeţii voştri…" (Faptele Apostolilor, 17, 26-27. Faptele apostolilor, 17 – Resurse Creștine, disponibil online la adresa resursecrestine.ro, accesat la 21.12.2022.)

[9] Röell, Felfalusi 1689, capita XXIX-XXXI.

[10] *Ibidem*, caput XXXIII.

[11] Amesius [s. l. et a.], tema 60.

denumită de Amesius *experientia*, resimțire, care este și cea mai importantă fază a cunoașterii[12].

Felfalusi ne îndeamnă la viață contemplativă, la repetarea cuvântului *Deus,* pentru a putea cunoaște ideea divină, și nu ne îndeamnă la citirea cărților biblice, exceptând epistolele pauliene. Amesius ne îndeamnă la citirea și studierea în limbile originale a tuturor cărților biblice și la aprofundarea înțelegerii literale și senzuale a acestor opere. Astfel, după concepția amesiană, vom regăsi înțelegerea ideii divine în mintea noastră.

Felfalusi nu acceptă posibilitatea cunoașterii ideii divine prin regulamentele logicii, deoarece corpul uman nu poate procesa în mintea omenească gândirea de sine stătătoare despre Entitatea Perfectă. Cu toate că în mintea fiecărui om există cunoașterea cuvântului *Deus*, această cunoaștere colectivă nu asigură conștientizarea Entității Perfecte în mintea fiecărui om. Conștiința existenței ideii Entității Perfecte în mintea omenească poate fi găsită numai în cazul în care aceasta provine din adâncul minții noastre, ca activitate contemplativă[13]. Primatul contemplației personale este proeminent la discipolii lui Röell, pentru că în concepția lor omenirea avea deja capacitatea de a contempla tărâmurile divine și de a conștientiza ideea divină în mintea noastră; omenirea a primit acest dar dumnezeiesc prin creație, dar nu eram statornici în această activitate mentală[14].

Dacă ne îndoim în conceptele noastre despre idee și despre lucrurile create, atunci am făcut un pas important pentru cunoașterea esenței (*essentia mentis*) minții umane. Îndoirea de sine și activitatea contemplativă a minții umane asigură cunoașterea originii sale divine, chiar dacă îi lipsește ajutorul mental dat de Biblie, totodată înlesnește contemplația sa confruntând cunoștințele proprii în legătură cu sorgintea divină a minții cu propriile cunoștințe dobândite din scrisorile pauline. Mintea omenească este adecvată cunoașterii ideii divine, chiar dacă nu cunoaște în totalitatea sa exegetica insituțională a cărților biblice și disciplinele aferente acestei stiințe.

Totuși cum este posibil ca mintea noastră deteriorată, finită să poată medita asupra naturii originii sale? După părerea lui Felfalusi, mintea omenească, oricât de finită ar fi, are puterea să mediteze despre sine pentru că este substanță divină, creată de Dumnezeu. Menirea noastră este să deslușim, să observăm impimatele creației divine în propria minte, să conștientizăm originea lor divină pentru a putea fi recunoscute și de ceilalți oameni. Ideea divină este inserată în noi încă de la conceperea noastră (*idea innata*)[15].

---

[12] *Ibidem*, temele 11 și 62.
[13] Röell, Felfalusi 1689, capita XXXIV-XXXV.
[14] *Ibidem,* capita XXXVI-XXXVIII.
[15] *Ibidem,* capita XLI-XLII.

Cunoașterea puritană a Entității Perfecte

În opera *Technometria,* Amesius consideră că observarea Entității Perfecte nu este posibilă după păcatul adamic decât prin cunoașterea profundă a Bibliei. Pentru aceasta este necesară învățarea tutoror disciplinelor care ne ajută la înțelegerea statutului de creație divină. Cunoașterea stării făptuirii divine este considerată o procedură corectă de cunoaștere (*eupraxia*) în sistemul educațional puritan amesian, procedura de cunoaștere a prezenței divine inserată ca o imagine în ființa noastră creată (*imago sapientiae divinae creaturis impressae*)[16]. *Eupraxia* individului puritan este imaginea terestră a procedurii de creație a Creatorului. Fiecare lucru de pe pământ este creația Sa, pentru că toate lucrurile sunt de origine divină. Fiecare obiect se răsfrânge în mintea omului, se alcătuiește, se formează[17]. Sunt două posibilități pentru cunoașterea stării de făptuire divină a minții omenești: prima este numită de Amesius *genesis,* iar cealaltă, preferată de puritanismul amesian, este metoda *analysis*[18], adică analiza lucurilor compuse, desfacerea și deducerea (*praxis*) acestora în formă de cunoaștere simplă pentru fiecare în parte[19]. Analiza este o activitate mentală, al cărei obiect îl constituie Biblia și științele auxiliare ale teologiei. Mintea omenească, prin cunoașterea Bunei Vestiri, poate să înțeleagă regulile universale ale creației; această procedură este numită de Amesius *intelligentia* și, în urma cunoștințelor dobândite, poate crea mai departe lucrurile imprimate (*ectypa*) după imaginea arhetipului divin[20].

Concluzii

Individul puritan este constrâns la practicarea obedienței de către Sfânta Scriptură, care pentru el constituie Legea în sine. Prin convertirea individului „acum", adică „în momentul actual", se poate beneficia de grația dumnezeiască, dar numai după efectuarea contemplației individului asupra legilor Domnului și prin obediența efectivă față de El. Pentru aceasta, individul este invitat să cunoască Sfânta Scriptură și să se străduiască în acest sens, ca, prin cunoștințele biblice acumulate, să-și poată îngriji personal relația cu Hristos, și, personal, șă-și poată remarca eminența pentru salvarea sa spirituală. Pentru aceasta devine proeminentă, în sistemul educațional al profesorilor puritani, în special în sistemul educațional amesian, căutarea adevărului, indiferent dacă acesta se află în operele lui Platon sau Aristotel sau dacă unele dintre disciplinele promovate în școli – filozofia antiscolastică, logica lui Ramus, predarea limbilor biblice și

[16] Amesius [s. l. et a.], tema 29.
[17] *Ibidem*, tema 29.
[18] *Ibidem*, tema 30.
[19] *Ibidem*, temele 31 și 32.; vezi și McKnight, Triche 2011, p. 41.
[20] Amesius [s. l. et a.], temele 50 și 51.

antice și științele naturale bazate pe concepția baconiană, cum că natura creată poate fi cunoscută – sunt prioritare față de celelalte materii[21].

Metodologia amesiană a cunoștințelor declarate este completată, în pedagogia puritană transilvăneană, de către cartezianism, prin faptul că cei formați în aceste medii culturale refuză acceptarea preceptelor autoritare, dorind să se evidențieze prin *posibilitatea imperativă a cunoașterii*, prin *elevarea discernământului cu capacitatea de îndoire*, prin evidențierea repetată a utilitarismului disciplinelor. Astfel se asigură personalitatea lor g*ânditoare, activă și eficientă*[22].

Viața creștinului helvetic puritan *nu decurge, ci se înfăptuiește* prin studiile amesiene, care constituie un sistem de activitate pentru el. Viața sa puritană este *activă, rațională, stăpânire de sine fără patimă*. Pentru starea de sine năzuiește spre o *ordine echilibrată* în viața sa. Pentru aceasta, educația puritană, bazată pe *teologie* și *logică*, are drept caracteristică principală *pragmatismul eficacității vocative*, respectiv *utilitarismul* dedus din aceasta. Utilitarismul devine punctul de plecare al organizării sistemului metodologic al învățământului în pedagogia lui János Tolnai Dali și János Apáczai Csere, astfel încât cel format în sistemele lor, pe baza operei *Technometria* a lui Amesius, devine mijlocul folosirii informațiilor dobândite în viața cotidiană, și, prin aceasta, *izvorul beatitudinii existențiale*. Expresiile *sapientia, circularis comprehensio* din opera lui Amesius înseamnă cumulul de cunoștințe *folositoare, utile* individului, în metodologia educațională a lui Apáczai, care totdeauna pot fi lărgite, dat fiind că aceste discipline nu formează un cerc restrâns sau închis în fața noilor informații[23]. *Literatura* este un mijloc de transmitere pentru individul puritan: constituie uniunea divină-umană de după cunoașterea căderii în păcat a lui Adam, este mijlocul de transpunere a ideii amesiene de ordine a disciplinelor, care clasifică înțelegerea cunoștințelor declarate și cunoscute, astfel încât căutarea dumnezeiască din partea omului să se înfăptuiască în viața individului, să avanseze și astfel să se realizeze în timp.

Pe de o parte, din speranța în eternitatea sufletească a sa, pe de altă parte din utilitarismul disciplinelor și informațiilor dobândite prin acestea se formează credința fermă în viața individului puritan, *practica contemplativă excesivă* și *religiozitatea activă*. Religiozitatea activă conduce la întelegerea cât mai profundă a *Bibliei*, prin însușirea limbilor biblice; astfel, elevul lui Apáczai deslușește *antichitatea christianizată*, învață profund limba lui Vergiliu sau Terențiu, întrucât limba operelor lui Schonaeus și Rosaeus este „romanică”, însă temeiul spiritual al operelor este *parenetic pentru individ*, și *nu pentru*

[21] *Ibidem*, tema nr. 77; McKnight, Triche 2011, p. 41.
[22] Mester 2007, p. 96; Verneek 2007, p. 63.
[23] McKnight, Triche 2011, p. 41.

comunitate, cu speranța eminenței sale sufletești eterne. Este motivul pentru care aceste opere nu cer interpretare *confesională, interconfesională, perorație disputativă*.

Individul puritan este constrâns la practicarea obedienței de către Sfânta Scriptură, care pentru el constituie Legea în sine. Convertirea individului „acum", adică „în momentul actual", și beneficiile grației dumnezeiești sunt posiblile numai după efectuarea contemplației individului asupra legilor Domnului și obediența efectivă față de El[24]. Pentru aceasta, cunoașterea Sfintei Scripturi constituie o invitație la care trebuie să se străduiască, astfel încât, prin cunoștințele biblice acumulate, individul puritan să-și poată îngriji personal relația cu Hristos, să-și poată remarca eminența pentru salvarea sa spirituală. În contextul înfăptuirii credinței calvine (*fides efficax*), individul, prin însușirea elementelor spirituale amesiene și a celor metodologice din tărâmul cartezian, dorește să își asigure probabila eminență proprie sufletească, și, în lipsa acesteia, speranța, că va obține mântuirea sufletească eternă. Pentru aceasta, niciodată nu neagă, nu pune sub semnul întrebării apartenența sa probabilă la mântuirea eternă spirituală.

Abrevieri bibliografice

Amesius [s. l. et a.] – *Guilielmi Amesii, magni theologi ac philosophi acutissimi, Technometria, per quaestiones et responsiones ad faciliorem captum instituta ac proposita*.

Bodonhelyi 1942 – Bodonhelyi József, *Az angol puritánizmus lelki élete és magyar hatásai* [Viața spirituală a puritanismului englez și efectele sale maghiare], Debrecen, 1942.

Dóczy 2015 – Dóczy Örs, *Literatúra a 17. századi erdélyi helvéthitű oktatásrendszerben [Rolul literaturii în sistemul educațional reformat transilvănean din secolul al 17-lea]. Teză de doctorat* susținută la Universitatea „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, la data de 21 septembrie 2015, manuscris.

Keszeg 2008 – Keszeg Vilmos: *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. Egyetemi jegyzet* [Alfabetizare, obiceiuri de scris, scrisuri populare. Curs universitar], Kolozsvár, 2008.

McKnight, Triche 2011 – Douglas McKnight, Stephen Triche, "Puritan Origins of Technological Understanding in the USA. From William Ames's *Technologia* to Technicism", în *Journal of Curriculum Theorizing*, ed. Robert Helfenbein et alii, vol. 27, nr. 3, 2011, p. 33-45.

Mester 2007 – Mester Béla, "A magyar kartezianizmus történetírási hagyományaink tükrében [Cartezianismul maghiar în perspectiva tradițiilor noastre istoriografice]", în *Kellék. Filozófiai folyóirat*, nr. 32, 2007, p. 95-109.

Röell-Felfalusi 1689 – [Röell, Hermann Alexander]: *Disputatio philosophica de innata Dei idea quam annuente Deo T(er) O(ptimo) M(aximo) sub praesidio celeberrimi ac clarissimi viri D(omini) Hermanni Alex(andri) Röell, S(acro) S(anctae) Theol(ogiae) ac Phil(osophiae) Doct(oris) atque utriusque in Illustri Frisiorum Academia Prof(essoris) Ordinarii, solidissimi publicae disquisitioni subjiciet*

[24] Bodonhelyi 1942, p. 124-125.

Josephus Felfalusi, Transylvanus author et resp(ondens). Franequerae, apud Johannem Gyselaar, Ordinum Frisiae atque eorundem Academiae Typograph(um) Ordinar(ium), MDCLXXXIX [1689].

Verbeek 2007 – Theo Verbeek, "Mennyi karteziánus... Különbözőség és azonosság a holland kartezianizmusban [Câți cartezianiști… Similitudini și diferențieri în cartezianismul olandez]", în *Kellék. Filozófiai folyóirat*, nr. 32, 2007. p. 61-81.